

רבי נפתלי צבי יהודה ברלין - מקורות

1. רבי נפתלי צבי יהודה ברלין (הנצי"ב מוולוז'ין), העמק שאלה, קדמת העמק, ענף ג, יא

[...] משל למלך שראה מלחמה גדולה לפניו גזר והזהיר לשרי הצבא לעשות כלי נשק חדשים שכבדים להילחם בהם, ושרי הצבא נשתוממו על פקודת המלך שהדעת נותנת דבעת מלחמה יש להקל על החיל עבודתן ככל האפשר, אבל השכילו שלב מלכים אין חקר והבינו חכמת המלך שבעל כורחם ירגילו עצמם וידיהם בשקידה נמרצה עד שילמדו ידיהם בזה הכלים הנפלאים, והתועלת מזה שהרי נגד הכלים הללו לא ימצאו שכנגדם ידיהם בכלי נשק שלהם. מיד נזדרזו והשתדלו הרבה בדבר יותר מההרגל ומלאו אחר דבר המלך והצליחו במלחמה. אכן שר צבא אחד לא השכיל בדבר ועשה כלי נשק חדשים ולא השתדל להרגילן להם כל כך ממילא בבואם למלחמה וכלי נשק ישנים ניטלו מהם ובחדשים לא הורגלו נשטפו והיו לבז, ורגז המלך על אותו שר הצבא והשיב השר בדבפשיעת דבר המלך אבד חילו במה שציווה לעשות כלי זין חדשים וכבדים. רגז המלך שלא כן הוא אלא מה שלא השכיל על דבר המלך הוא גרם שיהיו למשיסה. והנה על מי המלך כועס לא על אנשי חילו שהרי אין להם לעמוד על דעת המלך אלא או על שר הצבא שהוא נצרך לפי שכלו להשכיל על דבר המלך או על איש חיל שעמד לשרת את המלך ויסרהו כמה פעמים להבין דעותיו ורמיזותיו.

וכך היה בימי יחזקיהו המלך אשר היה בעת צר לו ולישראל, ציווה להגדיל תורה ולהאדיר בפלפול וחקירה והיה הדבר קשה לכמה גדולי הקהילות למלא אחר דבר באשר הדעת נותנת דבעת צרה טוב לקצר ולקמט התפשטות הקבלה ולהעמידם על הלכות פסוקות כדי שיוכל כל אחד בפני עצמו להגות בהם, ועל זה הוכיח ישעיהו הנביא והקדים למי הוא מוכיח לגדולי ישראל [...] ועל זה אמר מי עיוור כמשולם שהקב"ה הענישו כמה פעמים על שגגותיו [...] ואם כן היה לו לראות ואינו רואה, ועיוור כעבד ה' הוא גדול הדור שעובד בעניינים גבוהים ונעלים בהנהגת ישראל והוא מצד חכמתו היה לו לראות ואינו רואה [...] ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר דזה ברור לישעיה הנביא ועוד נביאים שבימינו נבואה מה' לצוות על זה שיגדילו בישראל תורה בכמות ולהאדיר באיכות היינו בפלפול חד בהעמקה ושינון חרבה של תורה [...] ולא אבו שמוע [...] ועל זה אמר פה שהוא למען צדקי למד אתכם דרך במה להינצל מחרבו של סנחריב, והוא עם בזוז ושסוי [...] הפח בחורים כולם, הטעם הוא שהגיע להם כך משום שבחורי ישראל הם העומדים על הפקודה ללחום מלחמתה של תורה בעזרת תלמידים כעצת קהלת אבל המה לא עשו כן אלא חכמתם ועיונם הוא בקרבם כמו ניחר המפוח שהרוח בו ואין יוצא לחוץ, כן הבחורים מתעצלים ליגע עם התלמידים לברר הדברים שברוחו, ובבתי כלאים הוחבאו שלא הלכו כלל לבית המדרש להגיח על התלמידים שישקדו בתורה אלא ישבו בפני עצמם כמו בבית כלא, היו לבז ואין מציל על כן בא לאותם הקהילות רעה זו שהיו לבז כל אשר להם ואין מציל. משיבה ואין אומר השב – וגם המה נלכדו בשביה ואין אומר השב [...] מי נתן למשסה יעקב [...] וישראל לבוזים [...] הלא ה' [...] זו חטאנו לו [...] ולא אבו בדרכיו הלוך [...] ולא שמעו בתורתו – לא שמו לב לשמוע בכמה מקומות בתורה שניתן להשכיל בהם כמה גדול כוח חרבה של תורה [...]

2. רבי נפתלי צבי יהודה ברלין (הנצי"ב מוולוז'ין), שו"ת משיב דבר, חלק א סימן מד

על ימין ושמאל [...]

ראיתי בעלה מחזיקי הדת גיליון ג' מאמר נערך ממעריכי העלים, הנקרא המאמר בשם ימין ושמאל [...] כי לדעתם ענין ימין ושמאל ואמצע בדת היו לפני שנות קדם, אולי נמצאו בישראל שלש כתות כאלה, היינו הצדיקים אשר התרחקו מכל הוויות העולם על אשר לא ייהנו מעולם הזה אפילו באצבע קטנה, ולעומתם נמצאו רשעים פורקי עול תורה ויראה אם מחסרון ידיעה אם בשאט נפש ובזדון, ואמצעים תמימים בדרכיהם הולכי בדרך העולם ולא בעטו בתורה: [...] אמנם גם בזה יש ויש שלש כתות בישראל, ולפי ביאורנו בעניות דעתנו המה הם מכוונים במקרא בשם מיימינים ומשמאילים כאשר יבואר [...]

והנה המשקיע דעתו תמיד באהבת ה' ודביקות, זהו באמת דרך החסידות שהרי אי אפשר בכך אלא במי שפורש עצמו מהליכות עולם, והוא המכונה מיימין, היינו שמתקרב עצמו לשכינה ביותר, ומי שעומד בזה הדרך הגבוה, אי אפשר להתחבר הרבה עם אנשים אפ'י ללמדם תורה ודרכי המוסר דכל שיח ושיג עם בני אדם מפסיקים הרעיון להדביקות שאי אפשר אלא בהתבודדות [...] ויש עובד את ה' ושומר תורה בכל דקדוקיה, אבל אינו יודע טעם אהבה ודביקות, ואינו מתבודד כלל להשיג אהבה זו, וזה היה דרכי הפילוסופים הקדמונים אשר לא סרו מעולם מדרך ה' ותורתו הקדושה ח"ו וגם הורו לאחרים גדולת ה' ותורתו אך לא ידעו האיך אוהבים את ה' בדביקות, והמה מכונים משמאילים [...]

ויש הולכים בדרך ממוצע היינו בשעת קריאת שמע ותפלה מקרב דעתו לאהבת ה' ודביקות אבל שאר היום הליכות עולם לו [...] וגם בזה יש שני דרכים הנקראים חסידים, אחד המזכה רבים [...] והשני שעושים המצות בדרך הפלגה ולמעלה מטבע אנושי [...] ונמצא שלשה דרכי חסידות בישראל היינו המיימינים הדבקים באהבת ה', ושני אופני חסידות במעשה [...]

והנה הנוהג חסידותו במעשה המצות פשיטא שמוכרח להיות תלמיד חכם ולומד ושונה איך להיות נוהר במצוה על פי דעת תורה ולא יהא בא לעשות זר מעשהו שלא על פי דעת תורה ח"ו [...] והוא משום שנדרש לזה דיוק רב לשקול הפעולה לפי הזמן והמקום וגם בכמה דברים נדרש לדעת כללי התורה שאינם מבוארים כל כך, על כן אי אפשר להיות חסיד בזה האופן אלא אחר הגיון תורה, אכן אפילו דרך החסידות של אהבת ה' ודביקות, שנראה לפי הדמיון שאין צריך לזה הגיון תורה אלא תמימות והתבודדות ומחשבתו לאהבת ה', אבל באמת אינו כן, אלא אפילו מי שמתקדש ודבק לאהבה את ה', הוא מוכרח על כל פנים להיות נוהר מאד שלא יטה אשורו מני דרך התורה, ולא תהא תשוקתו הקדושה ואהבה עזה כמות מתעהו מדרך השכל [...] וממוצא דברינו, שאין כל ההולך בדרך הממוצע בעבודת ה' מכונה בשם בינוני דיש מן הממוצעים ראויים להיקרא בשם חסידים אלא שאינם חסידים משוקעים בהתבודדות באהבה ודביקות, אלא חסידים במעשיהם [...]

הן המעריך כותב מה שעניו רואות באשר הוא שם, כי לא כדורות הקודמים הדור החי עמנו. בדורות הקודמים לא היו הבינונים בסכנה כל כך שיפרוק עול תורה ומצות כמו האנשים הזרים ופורקי עול שמצויים בכל דור, ולא כן העת החיה, האדם מישראל אשר מראש אין בדעתו ורצונו לסור מאחרי תורת ה' ולא למוט מימינו, מכל מקום אם לא ישווה ה' לנגדו תמיד להיזהר שלא ימוטו רגליו מני אורח חיים, הרי הוא בחזקת סכנה ומבלי משים יאבד נצחו ותוחלתו מה' ותורתו הקדושה [...]

והנה המעריך הורו והוגו עצה להיות נשמר מדור זה להיפרד זה מזה לגמרי כמו שנפרד אברהם מלוט, במטותא מן המעריך עצה זו קשה כחרבות לגוף האומה וקיומה, הן בשעה שהיינו בארץ הקודש וברשותנו כמעט בבית שני נעתם ארץ וחרב הבית וגלה ישראל בסבת מחלוקת [...] וגם הסב מחמת שנאת חנם הרבה שפיכות דמים [...] ומזה נתרבה שפיכות דמים בהיתר ולשם מצוה בטעות וכבר רמז על זה בתורה (במדבר, פרק לו, לד) כמבואר בהעמק דבר והרחב דבר, וכל זה אינו רחוק מן הדעת להגיע חס ושלוש בעת כזאת גם כן אשר על פי ראות עיני אחד ממחזיקי הדת ידמה שפלוני אינו מתנהג על פי דרכו בעבודת ה' וישפטנו למינות ויתרחק ממנו ויהיו רודפים זה את זה בהיתר בדמיון כוזב ח"ו, ושחת כל עם ה' חלילה זהו אפילו אם היינו בארצנו וברשותנו :

ומכל שכן בשעה שאנו כבושים בגולה ושה פזורה ישראל בין אומות העולם, [...] שרצון ה' שנהיה נפרדים מהם ולהיות בדד [...] ואחר כל זה היה קשה עלינו להתרחק מהעובדי גילולים משום שהוא נגד טבע בני אדם להתחבר עם רעים בין טובים בין רעים ואיך אמרנו לבנינו להיות נפרדים איש מאת רעהו בכל הליכות עולם לנו :

אלא אם באנו לחזק את הדת בקרבנו ושלא ירף בלבנו ובלב בנינו עלינו להתבונן מדורות הראשונים כדכתיב מזקנים אתבונן, והנה בשעה שראה יחזקיהו המלך הצדיק שנתרופפו עמודי ויסודי הדת בימי אחז, מה עשה

נעץ חרב בבית המדרש ואמר כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב, ואף על גב דאם כן יהיה הלמוד שלא לשמה ממש, היינו שלא לשם מצות תלמוד תורה ומכל שכן שלא באהבת ה' אלא כדי שלא יהרוגו, מכל מקום זה הפרט החזיק את הדת על צד היותר טוב ומועיל כידוע [...] כך עלינו לעשות להחזיק הדת להרבות תורה בבתי מדרשים ולעשות כל תחבולות שאפשר שיתעסקו בתורה ברבים ולא לדקדק אם חברו לומד לשמה או שלא לשמה [...]

מכל זה למדנו לפנינו מחזיקי הדת שעלינו להתחזק לעסוק בתורה ויתעסקו בזה הרב וראשי הקהילה שיהיו המלמדים גדולי תורה, וגם אם יצטרכו על פי המלכות ללמוד למודי חול גם כן, יהא בהשגחה מהרב וראשי ישראל שיהא המורה ירא אלוקים, וזה אי אפשר אם יהיה כל אחד דואג לבניו, ואין בידו לברור איזה מורה הגון ומחזיק הדת, על כן הוא מבריא את בנו מלימודי חול בעל כורחו וזה גורם שהבן בועט בהוריו והולך בדרך עקלקלות כדי להשיג למודי חול, אבל אם יהיה הדבר מוטל על הציבור וראשי הקהל לא יהיו מבריחים את בניהם לגמרי מלימודי חול, אבל יהא ההשגחה על פי המורה אשר יבחרו שלא יסורו מדרך התורה וגם יהיו מפנים שעות מרווחים לעסק התורה וזה יתקיים בידם [...]

ועסק התורה בקבוץ בעלי בתים יהא גורם למעט מחלוקת בישראל ולהרבות מחזיקי הדת דבלא ספק יש הרבה שלא הגיעו לבעוט בתלמוד ורבותינו הראשונים והמבואר בשו"ע, אלא שמכל מקום הוא מרוחק מלמוד התורה, על פי שמיקל בחומרות ומנהגים ואזהרות שהוא על פי ספרי מוסר, אבל אם יתעסקו בתורה, ישכילו גם המה שאין לחשוב את אנשים כאלה למין ואפיקורוס ח"ו, [...] עוד יהי עסק התורה ברבים לתועלת לנו מחזיקי הדת בעצמנו שנדע להתנהג דווקא על פי דעת חז"ל היינו התלמוד ושולחן ערוך ולא ישנו על פי איזה אדם גדול וקדוש שמדמה כי כן ראוי יותר להיות עבודת ה' [...] וכזה יש בדורות הללו הרבה מחזיקי הדת יראי ה' מתנהגים בדעת עצמם להשיג אהבת ה' אף על גב שאינו לפי דעת התלמוד ושולחן ערוך וסומכים על מאמר חז"ל (בסנהדרין דף קו, ב) רחמנא לבא בעי ובאים מחמת זה להרבה עבירות והכל לשם שמים [...]

הכלל אם באמת ובתמים אנו באים להחזיק הדת אין עצה כי אם לעסוק בלימוד תורה, בלי שום נפקא מינה אם הוא לשמה או שלא לשמה וזה אינו אלא מסור ללב וידוע להקב"ה איך להצליח את הלומד, אבל לנו אין לדעת ולחשוב בזה מאומה, ובזה האופן ירבו לומדי התורה כהנה וכהנה, וגם המתחכמים יכירו כי קיום התלמוד הוא לנו לחומה:

נפתלי צבי יהודא ברלין.